

УДК 328.17

ББК 66.4

Збігнев Бялоблцький**УРЯДОВІ КАБІНЕТИ ТА ЇХ НАСЛІДКИ В КОНТЕКСТІ СТАНОВЛЕННЯ
ПОЛІТИЧНОЇ СИСТЕМИ МОЛДОВИ (1991–2001 рр.)**

Запропоновано політологічний аналіз становлення політичної системи Молдови у проміжку 1991–2001 рр. Визначено місце урядів у контексті напівпрезиденталізму в Молдові. Проаналізовано конструкції партійних (однопартійних і коаліційних) і непартійних (технократичних) урядів, визначено різницю між ними в умовах прем'єр-президентського напівпрезиденталізму. Розглянуто базові причини трансформації політичної системи в напрямі парламентаризму.

Ключові слова: парламентаризм, уряд, прем'єр-президенталізм, президент, напівпрезиденталізм, фаза парламентаризму, Молдова.

Молдова – пострадянська країна, яка за атрибутами свого інституційного та політичного розвитку (з моменту проголошення незалежності) суттєво відрізняється від інших пострадянських країн. По-перше, за статусом свого політичного режиму дана країна у проміжку 1991–2012 рр. постійно позиціонується як електоральна демократія (у контексті “напівдемократичності”). По-друге, вона жодного разу (із моменту прийняття конституції 1994 р.) не унаслідувала пострадянських патернів формальної президентіалізації влади. По-третє, для неї властивий неспецифічний механізм формування урядів, який у інших країнах пострадянської Східної Європи практично не використовується (до уваги не беруться країни Балтії, які ми умовно відносимо до Центральної Європи на підставі їх приналежності до Європейського Союзу) – тимчасовий і умовний виняток становлять кабінети Вірменії (із 2005 р.) та України (у 2006–2010 рр.): вони традиційно формуються на партійні основі, що властиво для країн Західної та Центральної Європи. Це означає, що Молдова – це єдина країна в регіоні, котра інституційно намагається розвиватись за класичними патернами парламентських демократій, хоч, безумовно, це відбувається зовсім не у повній мірі. Тим не менше, зазначений вектор був ініційований ще від моменту проголошення незалежності Молдови й потребує поглибленого наукового аналізу – особливо у проміжку до 2001 р., коли політична система Молдови формально парламентаризувалась. Саме задана постановка питання спричиняє актуальність і необхідність політологічного аналізу інституційних і політичних атрибутів урядів – річ у тому, що саме з огляду на позиціонування цих органів виконавчої влади й відбувається трактування політичних систем.

На цій основі об'єктом дослідження є політична система Молдови у проміжку 1991–2001 рр. (період після 2001 р. повинен бути об'єктом іншого політологічного аналізу). Предметом постають урядові кабінети і їх політичні наслідки в контексті становлення моделі розподілу влади у Молдові у 1991–2001 рр., які результатом мали транзит країни у напрямі парламентського республіканізму, який властивий для сучасного етапу політичного розвитку. Мета статті полягає у концептуальному наповненні змісту і сутності урядів як органів виконавчої влади у ракурсі моделей політичної системи Молдови у зазначеному проміжку часу. Засадниче ж завдання полягає у визначенні впливу інституційної спадщини в Молдові на становлення її сучасної політичної системи.

Дослідження урядів у контексті становлення політичної системи Молдови в проміжку 1991–2001 рр. та політичних наслідків цих процесів було здійснено із огляду на теоретико-методологічні та емпіричні наукові доробки наступних дослідників: Т.Бейліс [2], А.Браун [4], Г.Істер [6], Р.Елгі [7–8], Р.Фавн [12], С.Фіш [13], Т.Л.Карл і Ф.Шміттер [14, 15], Ч.Кінг [17, 18], А.Коунов та Е.Мазо [20, 26, 27], А.Кулік та С.Пшизова [21],

Й.Марандічі [24], М.МакФаул [28], Н.Мелвін [29], П.Квінлан [30], С.Ропер [31], М.Шугарт та Дж.Кері [32, 33], С.Скач [35], Л.Вей [38] тощо.

Із огляду на врахування об'єктно-предметних особливостей дослідження та його засадничого завдання, очевидно, що оцінювання політичної системи Молдови і, зокрема, її урядових кабінетів не є одноетапним і одноплановим процесом, адже країна у своєму посткомуністичному розвитку (до 2001 р.) пройшла кілька зовсім різних (хоч і пов'язаних) історичних та інституційних періодів/фаз становлення її теперішньої моделі розподілу політичної влади. У зазначеному ракурсі доцільно зауважити, що жодний із періодів не позиціонувався як ідейно консолідований, бо в цій пострадянській країні не відбулось (за патернами країн Центральної Європи) творення “єдиного простору” трактування політичного майбутнього Молдови. А навпаки, мова мусить йти про відносну конфліктність політичного процесу на всіх рівнях здійснення влади. При цьому (як буде зрозуміло згодом) єдиною структурою, яка могла і намагалася примирити “елітотворчу” складову політичного процесу на інституційному рівні, виявився парламент. Саме з огляду на це, в Молдові і вжито логіку конструювання таких моделей політичних систем, які засновані на вищості (принаймні формальній) інституту парламентаризму. Проте й дана особливість не була очевидною відразу, але також у своєму становленні залежала від послідовних атрибутів зміни інституційної специфіки політичного процесу, особливо в ракурсі розподілу повноважень між гілками влади з приводу уряду і виконавчої влади як такої – бо саме вона сьогодні стає головним механізмом здійснення тих або інших державотворчих кроків (щонайбільше в контексті транзитних суспільств).

Вже після проголошення незалежності Молдови (27 серпня 1991 р.) у країні виникло кілька факторів конфліктного потенціалу¹. По-перше, по лінії прихильників чи противників об'єднання з Румунією (головним ідеологічним натхненником цього вектору гіпотетичного розвитку став, за словами М. Бейссінгера [3, с.225–226], Х.Алкера, Т.Р.Гура і К.Рупесінге [1, с.107], Р.Фавна [12, с.65–67], опозиційний до радянської влади Народний фронт Молдови, FRM) – це, як зауважують Ч.Кінг [18, с.147] і Н.Мелвін [29, с.67], було відображено на основі етнічного протистояння російськомовних і румунськомовних молдован. По-друге, через збройні конфлікти і проголошення сепаратистських піддержавних утворень (як, зокрема, “Республіка Гагаузія” або “Придністровська молдовська республіка”).

Внаслідок такого було сформовано три позиції стосовно перспектив розвитку Молдови: 1) у складі Румунії; 2) через реуніфікацію з оновленою Росією; 3) а теж у незалежному форматі. В зазначеному плані тодішня ситуація Молдови повинна була означатись таким поняттям як “проблема одночасності”: зокрема, необхідності трансформації політичної системи, проведення соціальних й економічних реформ, а також демократизації. При цьому необхідно зауважити, що за таким механізмом транзиту пішли практично всі країни Центральної Європи, котрі згодом у підсумку інтегрувались у Європейський Союз, про що вказує М.МакФаул [28, с.10]. А між країн Східної Європи, мабуть, лиш на основі досвіду Молдови доцільно говорити про “одночасність” транзиту (такий висновок очевидний із доробків В.Банса [5, с.112–113], а теж Т.Карла й Ф.Шміттера [14, 15]). Але в межах вибраного предмету дослідження не вникатимемо поглиблено у суть процесів, які описують зазначені напрями трансформації, – а аналізуватимемо винятково її політичні, конституційні й інституціональні аспекти².

¹ Щоправда, про їх виникнення в заданий період ми судимо умовно, адже свою історію вони розпочинають значно раніше, а в період після проголошення незалежності вони внаслідок необхідності політичного вибору подальшого розвитку Молдови набули актуалізованого виміру.

² Інші ракурси “трансформаційної ситуації” у Молдові можна аналізувати на підставі досліджень С.Кауфмана [16] та Ч.Кінга [17].

Не зважаючи на ряд інституційних викликів, у Молдові було на практиці втілено прозорий підхід до їх вирішення. За словами Л.Вея, політичний процес у заданій країні на зорі її незалежності необхідно характеризувати категорією “плюралізму по замовчуванню” [38, с.127]. При цьому термін вживається для опису ситуації, коли політична конкуренція між елітами зберігається, але не тому, що лідери “особливо демократичні” (або ж тому, що громадські інститути особливо сильні), але швидше тому, що політичний процес занадто фрагментований або ж держава надто слабка, щоби нав’язати авторитарний політичний режим. Річ же у тому, що після розпаду Радянського Союзу Молдова фактично позиціонувалась як найбідніша між країн, які виникли на його місці (принаймні у Східній Європі). Тому економічна ситуація також могла спричинити таке явище як “плюралізм по замовчуванню”.

Після отримання незалежності Молдова, крім соціально-політичних проблем, зіткнулась з низкою політико-правових викликів, які пов’язувались з перспективами її подальшого інституційного розвитку. Країна опинилась на гребені різноманітних підходів, якими науковці, на основі неоінституціональної методології, намагались описати ймовірні варіанти і їх перспективи у формальному політичному розвитку (мова, наприклад, йшла про підходи Х. Лінца [23], А.Степана та С.Скач [36], Дж.Марча і Дж.Олсена [25], А.Лейпхарта [22], в яких проводилась класична дихотомія між президенталізмом й парламентаризмом). Тим не менше, у Молдові досягнуто вичерпного висновку, що парламентська система вважається більш пріоритетною, ніж президентська і напівпрезидентська (акцент робився на здатності парламентської системи реалізовувати демократичну стабільність і політичну ефективність). Але це стало (у 2000–2001 рр.) результатом проходження попередніх періодів розвитку політичної системи, на яких слід зупинитись більш детально.

У даному плані вагомо те, що на початку 1990-их років Молдова опинилась в ситуації човна у “відкритому морі”, коли розмови проходились стосовно того, як здійснюватиметься конституційний процес (це відображено на підставі ідей таких вчених, як Й.Елстер, К.Оффе, У.Преусс [9; 10, с.77; 11, с.63]). Їх суть зводилась до того, що у Молдові (а також у решті посткомуністичних країн) процес творення конституції відбувався на підставі детермінант, які встановлені преференціями лідерів (еліт) у ті або ж інші етапи розвитку. Молдова власного конституційного розвитку не починала з чистої сторінки, а перейняла практику/вплив комуністичного минулого. З огляду на це, у 1991–1994 рр. держава функціонувала за інституційною практикою радянського історичного періоду (але у цьому вона не відрізнялась від багатьох країн, республік колишнього СРСР).

8 грудня 1991 р. місце мали перші президентські вибори у країні. Перемогу на них отримав єдиний кандидат, при чому формально непартійний, М.Снегур (тоді позиціонувався як лідер опозиції [18]). Тим не менш, інститут президентства у цей період не розглядався як “частина майбутньої конституції” у повному сенсі цього поняття. Потрібно наголосити, що інститут президентства було накладено на діючі пострадянські інститути влади [4]. У результаті, ініційовано боротьбу за владу між її виконавчою та законодавчою гілками – відбувся процес, який складно проходив і в інших країнах Східної Європи (найбільш помітно це сталося у Першій республіці в Росії у 1991–1993 рр.). Тому, формально, для проміжку 1991–1994 рр. у Молдові доводиться говорити про систему розділеної більшості, в котрій кожна із позицій стосовно того, як розвиватиметься країна, натрапляла на строгу опозиційну оцінку³.

³ Ми даний період починаємо формально від 27 серпня 1991 р., коли було проголошено незалежність Молдови. А фактично ж його вираховуємо від моменту перемоги на виборах М.Снегура – тобто від 8 грудня 1991 р.

У цей період було сформовано два урядові кабінети – на чолі із В. Муравські й А.Сангелі. Формально В.Муравські став прем'єр-міністром Молдови 28 травня 1991 р. Проте ми починаємо розраховувати дану посаду від моменту проголошення незалежності Молдови. Прем'єр був членом Народного фронту Молдови (FPM) – спочатку політичного руху, котрий розвивався ще на просторі Молдовської РСР⁴. FPM за наслідками виборів до парламенту у лютому-березні 1990 р. (ще до акту проголошення незалежності) отримав 27 відсотків мандатів⁵. Окрім Народного фронту, до парламенту потрапили й інші опозиційні сили. В силу подій перебудови та початку “параду суверенітетів” у межах Комуністичної партії відбувся розкол – вона не спромоглась самостійно сформувати “уряд”. З іншого боку, цього не можна було самостійно досягнути й опозиційними до режиму партіями. А тому виникла ситуація, за якої FPM задля отримання парламентської більшості зобов'язаний був вступати у переговори із “модернізаційним” крилом від колишньої Комуністичної партії (PCM)⁶ (крило з серпня 1991 р. було репрезентовано депутатською групою, оскільки Комуністична партія була заборонена). На момент формування уряду (у травні 1991 р.) доводилось говорити про коаліційний кабінет більшості (оскільки представники фракцій мали міністерські мандати). Але, починаючи зі серпня 1991 р. (в силу заборони тут Комуністичної партії), кабінет мав характер “коаліційного більшості” тільки умовно (хоча фактично колишні міністри від забороненої партії досі залишались в уряді), тим більше в політичному плані, оскільки ідеологічною базою кабінету був Народний фронт.

Після виборів першого президента, котрий позиціонувався як непартійний (й тому йому, зі слів Р.Фавна [12, с.65] та П. Колсто [19, с.144], мало бути би легше вирішувати питання розвитку країни в умовах діючої моделі влади), в країні відбувся перший конфлікт у системі її виконавчої влади. Він був спричинений розбіжною позицією прем'єр-міністра і президента щодо подальшої долі Молдови. Внаслідок цих подій Народний фронт (який із руху “трансформовався” у партію Народний християнсько-демократичний фронт, FPCD) 1 липня 1992 р. перейшов у опозицію. Натомість, було сформовано урядовий кабінет, що мав підтримку партії Аграрних демократів (PDAM). Уряд позиціонувався як такий, що виступав проти ймовірних союзних відносин з Румунією і розглядав Молдову лиш як суверенну країну. Крім того, уряд сформовано як умову

⁴ Формально Народний фронт існував у 1989-1992 рр. Він постав спадкоємцем Демократичного руху Молдови (MDM). Після 1992 р. перетворений у Християнсько-демократичний народний фронт (FPCD) – партію, що існувала в 1992–1999 рр., – а згодом у Християнсько-демократичну народну партію (PPCD) (із 1999 р.).

⁵ Специфікою виборів був момент, що в країні офіційно зареєстрованою була лише Комуністична партія Молдови (PCM), яка припинила існування в серпні 1991 р.). Опозиційним кандидатам дозволено приймати участь у виборах на непартійній основі – тобто в одномандатних округах за мажоритарною системою абсолютної більшості. Більш детально див. [1, с. 107; 3, с.225–226; 12, с.65–67; 19; 29].

⁶ З наслідків парламентських виборів у 1990 р. сформовано уряд на чолі з М. Друком – представником Народного фронту Молдови. Ми не оцінюємо даний кабінет, оскільки він існував у межах Молдовської РСР. Заданий кабінет оцінено як перехідний. Його завдання, за задумом Народного фронту, полягало у відокремленні країни від СРСР та у приєднанні до Румунії. У березні 1990 р. Народний рух Молдови прийняв рішення про заклик щодо відновлення “союзу Бессарабії і Румунії” у статусі 1918 р. як “природного й законного” акту. Тут позиції молдовських політиків розділились (про що зазначено вище). Одні виступили за об'єднання з Румунією на політичній основі; інші вважали об'єднання тимчасовою перспективою, що могла бути в нагоді на шляху до становлення демократичного режиму; треті взагалі виступали проти процесу (третьох була більшість). Кабінет М. Друка існував у проміжку від 26 травня 1990 до 28 травня 1991 рр. Потім сформовано наступний кабінет на чолі із В. Муравські (28 травня 1991 р.), котрий трансформовався в перший уряд незалежної Молдови 27 серпня 1991 р. Ідея об'єднання же із Румунією втілена у життя не була через сильну протидію президента М. Снегура. А вже до 2001 р. у Молдові на електоральному рівні практично зникли прихильники об'єднання з Румунією, внаслідок чого було знято принаймні один конфлікт.

конвенції “Єльцин-Снегур” – своєрідного договору, що був спрямований на формування “кабінету національного примирення” [12, с.65].

На чолі уряду постав прем'єр А. Сангелі, член Демократичної аграрної партії Молдови (сьогодні Аграрна партія Молдови, PDAM). Дана партія розглядалась як урядова у відрізку 1991–1998 рр. Це був своєрідний центристський багатоетнічний політичний блок, в тому числі із колишніх комуністів, – проте тут превалювали не ідеологічні атрибути партійного становлення, а патронажні тенденції. Партія складалась із двох “крил”: перше крило становили ті депутати, котрі виступали за об'єднання із Румунією; а друге крило ж становили колишні комуністи та сучасні соціалісти [18, с.164]. У парламенті, що сформований у 1990 р., партія була представлена спочатку 60 членами⁷ (але при цьому партією її в заданий момент вважати не було підстав, у відповідності з діючим законодавством) – вони становили так звану групу “Життя села”. Але, як про це вказує Ч.Кінг, у першому молдовському парламенті постійно відбувались дифузні процеси та перестановки на рівні окремих депутатів та депутатських груп. Внаслідок того, що Демократична аграрна партія Молдови (після 1991 р.) була оцінена як політично орієнтована, інституційно сильна і досить добре організована, вона залучилась підтримкою найбільшої кількості депутатів й тому трансформувалась у найбільшу “фракцію” (в умовному розумінні поняття) у парламенті [18, с.154–155; 34, с.355]. Внаслідок перестановок партія оцінювалась як урядова. Її ідейною основою стала концепція “молдовенізму” – пріоритетності молдовської мови та культури у політичному розвитку країни.

Фактично, кабінет А.Сангелі сформований як однопартійний уряд більшості. Він припинив своє існування за наслідками парламентських виборів у лютому 1994 р. [21, с.92]. Це зауваження обов'язкове, адже Молдова у цей період репрезентувала прем'єр-президентський формат напівпрезиденталізму (хоч на рівні конституційного процесу цього не було поки що реалізовано), коли кабінет у своїй відповідальності був залежним від того, яка була розстановка сил у парламенті (наслідувана практика Румунії, яка теж була на той час прем'єр-президентською).

27 серпня 1994 р. в Молдові вступила в силу нова конституція (прийнята 29 липня цього же року). У відповідності до неї, в країні було забезпечено найслабші повноваження президента у порівнянні із іншими країнами Східної Європи. Якщо за основу брати методіку, яка запропонована такими дослідниками як А.Коунов і Е.Мазо на підставі переінтерпретації техніки М.Шугарта та Дж. Кері [32, с.148–158] стосовно оцінювання сили президентів у посткомуністичних країнах Європи, то отримуємо наступний результуючий висновок (у проміжку 1996–2000 рр.) [20, 26, 27]:

Таблиця 1

Сила президентів у посткомуністичних країнах Європи, на 2000 р.

Країна	Законодавчі повноваження (max = 14)	Незаконодавчі повноваження (max = 12)
Центральна Європа		
Македонія	0	1
Болгарія	1	1
Естонія	1	1
Литва	2	1
Польща	2	1
Чехія	3	0

⁷ Склад Верховної Ради у цей період становив 380 депутатів.

Продовж. табл. 1

Словенія	3	1
Румунія	3	3
Східна Європа		
Молдова	4	4
Україна	7	6
Грузія	7	6
Росія	9	5
Вірменія	11	6
Азербайджан	11	8
Білорусь	12	8

Як бачимо, президенти у Східній Європі (з даних на 2000 р.) були сильнішими, ніж президенти у Центральній Європі. А із країн Східної Європи якраз у Молдові було реалізовано найслабші президентські повноваження. Тому, відповідно, у країні проводились найсильніші у Східній Європі урядові кабінети. При цьому індексно Молдова наближалась до Румунії. За методикою М.Шугарта й Дж.Кері [32, 33] й Р.Еллі [7, 8], у країні, починаючи із 1994 р. (тоді це підтверджено конституційним чином), задіяно прем'єр-президентську модель напівпрезиденталізму.

Й хоча фактично у 1994 р. президента М. Снегура було виключено із процесу конструювання конституції, проте прийняття основного закону відбувалось й тією партією, яка позиціонувалась як пропрезидентська (хоч глава держави й оцінений як непартійний формально). Мова йде про Аграрних демократів (PDAM). Із іншої сторони, попри те, що Молдову у проміжку 1994–2000 рр. слід іменувати прем'єр-президентською напівпрезидентською системою, у країні повноваження президента завжди були затінені органом законодавчої влади, котрий стримував функції глави держави. Саме тому ще на зорі незалежності закладено неформальні детермінанти становлення парламентаризму (що було результатом у зміну політичної системи із напівпрезидентської на парламентську у 2000–2001 рр.). Окрім того, у випадку Молдови слід говорити про парламент-домінуючий варіант напівпрезиденталізму у проміжку 1994–2000 рр. У даному кейсі вибори до парламенту означали свідоме сприйняття того, кого виборці хочуть бачити на чолі виконавчої влади (уряду). Це позначає факт, що у Молдові пріоритетною була якраз посада прем'єр-міністра, про що зауважує С. Ропер [31, с.263]. Цікавим є і висновок Г.Істера про те, який тип політичної еліти має свій вплив на становлення політичної системи на момент “початку транзиту”. Задля цього автор запропонував три типи еліт й корельованих щодо них режимів: еліти консолідованого типу проводять президентські системи, еліти дисперсного типу проводять парламентаризм, еліти реформаторського типу – напівпрезиденталізм. В Молдові відбувся перехід від реформаторських еліт щодо таких еліт, які розташовувались у політичному процесі дисперсно [6, с.184].

Молдовський прем'єр-президенталізм показував випадок у моделі “подвійної виконавчої влади”, котра своїм результатом мала постановку питання про подвійну легітимність влади, що вказує Т.Бейліс [2]. За словами С.Фіша, що використовує подвійну класифікацію політичних систем (президентські й парламентські), Молдова у 1994–2000 р. – це президентська система, у котрій значні повноваження виділено парламенту. Президент не міг ігнорувати парламенту у процесі формування урядових кабінетів, а теж у цілому в конструюванні політичного процесу [13]. Внаслідок цього (хоч ми цю систему вважаємо прем'єр-президентською напівпрезидентською – на основі використання не дихотомічної, а трихотомічної класифікації політичних систем) й від-

булось означення “партійних детермінантів парламентів” у процесах формувань урядових кабінетів.

У даному плані позитивним надбанням у Молдові стало те, що реформовано парламент, котрий починаючи із 1994 р. складався зі 104 депутатів, а зі 1998 р. (й досі) – з 101 депутата (майже в чотири рази менше, ніж внаслідок парламентських виборів у 1990 р.). Крім того, запроваджено пропорційну виборчу систему списків. Внаслідок вказаних подій відбувся відхід від принципів, коли політику визначають непартійні депутати, до партійного представництва [18, с.157]. З огляду на це, після виборів 27 лютого 1994 р. було сформовано таку композицію парламенту:

Таблиця 2

Результати парламентських виборів у Молдові, від 27 лютого 1994 р.

Партія	Відсоток голосів виборців, %	Кількість мандатів	Відсоток мандатів, %
Аграрна демократична партія (PDAM)	43,18	56	53,8
"Соціалістична єдність" (PSMUE) ⁸	22,00	28	26,9
Блок селян та інтелігенції (BTI)	9,21	11	10,6
Альянс Народного християнсько-демократичного фронту (FPCD)	7,53	9	8,7
Разом	81,92	104	100,0

Аграрна демократична партія Молдови (PDAM) отримала більше половини всіх мандатів у парламенті. Проте політичну систему було створено таким чином, що ця партія не могла самостійно вирішувати значні політичні рішення. Так задля багатьох речей висувалась вимога мати підтримку 3/5 загальної кількості депутатів. Поміж таких особливостей доводилось говорити й про підтримку кандидатури від президента на посаду прем'єр-міністра. Тому і надалі політичний процес у заданій країні оцінювався як “плюралістичний по замовчуванню”.

За наслідками парламентських виборів сформовано партійний уряд у складі із Аграрної демократичної партії Молдови. У такій конструкції уряд існував до 24 січня 1997 р. Раніше, 17 листопада 1996 р., в країні проведено перший тур виборів президента, а 1 грудня 1996 р. відбувся й другий тур. За їх результатами перемогу отримав представник від Аграрної партії Румунії (PAM), котра виникла із PDAM, підкресливши її центристську ідеологічну позицію⁹, П.Лучинський (54 відсотків голосів у другому турі). Інший же, непартійний, кандидат (діючий у 1991–1996 рр. як президент), М.Снегур був другим. А це означало, що в Молдові здійснювався поступовий перехід на партійні принципи функціонування політичного процесу. Неформально же, це означало, що в умовах прем'єр-президенталізму глава держави мав вплив на хід формування і конструкцію урядових кабінетів (із огляду на це, виникли достатні передумови застосовувати підхід С.Скач із приводу поділу усіх політичних систем на уніфікованої більшості, розділеної більшості і розділеної меншості [35]).

Після президентських виборів, зважаючи на парламентську композицію партій, П.Лучинський запропонував кандидатуру І.Чубука від Аграрної партії Румунії на

⁸ Виборчий блок “Соціалістична єдність” (PSMUE) був створений з Соціалістичної партії й Руху “Єдність” (Blocul electoral “Unitatea Socialistă”, US). Це так звана “історична партія” у випадку тієї частини, котра була представлена Соціалістичною партією.

⁹ Партія складалась із двох крил: праве крило – “панроманісти” (деякі члени Народного фронту Молдови (FRM)); а ліве крило – “соціалісти”, згодом комуністи. На цій основі відновлено феномен молдовенізму [18, с.164].

посаду прем'єр-міністра. Внаслідок цього було сформовано однопартійний уряд більшості (його інколи оцінюють як технократичний). Специфіка Молдови у даний період розвитку політичної системи полягала в тому, що формально мова йшла про уряд більшості. Але за умови президентської кандидатури у прем'єр-міністри для формування такого кабінету необхідною була довіра парламентських партій, котрі в сумі мандатів мали становити не менш 60 відсотків від складу парламенту (адже для затвердження кандидатури потрібна була згода не менш 3/5 складу – тобто 63 мандатів у випадку парламенту, який складався з 104 депутатів). Саме тому даний однопартійний уряд досить часто залучав підтримку неурядових парламентських партій, зокрема, Блоку селян й інтелігенції (ВТІ) і Християнсько-демократичного народного фронту (FPCD). Це робилось задля того, щоби проводити програму в реальність, оскільки практика урядів передбачала підтримку кожної законодавчої ініціативи, яка надходить від уряду, більшістю голосів парламентарів. Але підстав говорити про коаліційний кабінет за наслідками парламентських виборів у 1994 р. зовсім не було. Цікаво було і те, що урядові ініціативи переважно не підтримувала частина парламенту, яка “рефлексувала комуністичні гасла” – Соціалістична партія / Коаліція (Блок) “Єдність”. В цілому, діяльність уряду була побудована на основі неформального пріоритету урядових ініціатив перед політичними партіями, котрі позиціонувались як некомуністичні.

Кабінет існував до 22 травня 1998 р., коли на основі парламентських виборів, що мали місце 22 березня 1998 р., сформовано другий уряд І.Чубука – також усіма некомуністичними партіями, але у формальному зрізі на основі коаліції депутатських фракцій. Кабінет розраховано як перший “справжній” коаліційний уряд (а точніше мінімально-переможну коаліцію трьох парламентських партій). В даному випадку працювала практика прем'єр-президенталізму: позачергові/чергові парламентські вибори служать основою формування нового урядового кабінету. Тобто говорити про “неформальну президентіалізацію напівпрезиденталізму” у цьому випадку не доводиться (цю практику переважно закінчено у 1996 р., коли було обрано другого президента Молдови). Для того, щоб більш детально оцінити конструкцію даного урядового кабінету, потрібно звертатись до наслідків парламентських виборів, які ініціювали проходження в парламент чотирьох політичних партій: Партія комуністів Республіки Молдова¹⁰ (PCRM) на чолі з В.Вороніним, виборчий блок “Демократична конвенція”¹¹ (CDM), Партія демократичних сил (DFP)¹² і блок “За демократичну й процвітаючу Молдову”¹³ (PDM):

Після парламентських виборів склалась така ситуація, коли жодна з партій не хотіла об'єднуватись із Партією комуністів. Внаслідок цього, три некомуністичні партії об'єднались у так званий Альянс “За демократію та реформи” та створили урядову коаліцію у складі 61 депутата: CDM + PDM + DFP. А як наслідок, і виник перший коа-

¹⁰ Комуністична партія була створена в 1993 р. Зареєстрована як партія у 1994 р. Ідеологією партії визнано комунізм. Вона входить у Союз комуністичних партій, а також у Партію європейських лівих. В ході президентських виборів у 1996 р. була частиною Фронту народних патріотичних сил, лідер партії В. Воронін спромігся у першому турі отримати 10 відсотків голосів виборців (третє місце). В останніх (після 2009 р.) оновленнях програми партії позиціонується як сила, котра виступає за вступ у Європейський Союз, модернізацію економіки та консолідацію суспільства. Рівень підтримки, починаючи із 1998 р., ніколи не був нижчим 30 відсотків голосів виборців [24; 37, с. 414].

¹¹ “Демократична конвенція Молдови” (Convenția Democrată din Moldova, CDM) – консервативна електоральна коаліція.

¹² Партія демократичних сил (Democratice Forțelor Partidul) – лівоцентристська соціалістична партія Молдови, яка виступала проти формування урядового кабінету лівою Партією комуністів.

¹³ Соціал-демократична партія лівоцентристського спрямування, котра була створена в 1997 р., є афілійована до Соціалістичного інтернаціоналу. Проте партія не була переконана в необхідності формування урядового кабінету з Комуністичною партією Республіки Молдова.

ліційний уряд у новітній історії Молдови, очолюваний І.Чубуком¹⁴. У такій конструкції сформувалось ще два кабінети після відставки заданого уряду¹⁵, яка мала місце 1 лютого 1999 р. Тоді було створено уряд на чолі із І.Стурзою. А третім урядом аналогічного типу був тимчасовий кабінет на чолі із С.Урекяном, котрий мав місце поміж двома вище вказаними кабінетами. Формально, в даному випадку доводиться говорити про мінімально-переможну коаліцію, у котрій вихід хоча би однієї партії спричиняв втрату парламентської більшості (в цілому уряди мали підтримку 60,4 відсотка парламентарів)¹⁶. На користь цього свідчить також й зауваження П.Квінлана про те, що посади міністрів були розподілені за коаліційним принципом [30].

Таблиця 3

Результати парламентських виборів у Молдові, від 22 березня 1998 р.

Партія	Відсоток голосів виборців, %	Кількість мандатів	Відсоток мандатів, %
Партія комуністів Республіки Молдова (PCRM)	30,01	40	39,6
“Демократична конвенція” (CDM)	19,42	26	25,7
“За демократичну і процвітаючу Молдову” (PDM)	18,16	24	23,8
Партія демократичних сил (DFP)	8,84	11	10,9
Разом	76,43	101	100,0

Фактично ж в даному випадку доводиться зазначати, що в Молдові мала місце реалізація техніки “санітарного кордону” стосовно комуністичної партії, як такої з якою не бажала співпрацювати жодна інша із парламентських партій. Цікаво й те, що президент країни фактично міг підтримувати будь-яку коаліцію у конструкції із Партією комуністів. Річ у тому, що П.Лучинський раніше був першим секретарем Комуністичної партії Молдови. Тому в цілому дана ситуація може бути оцінена як когабітація – й, окрім того, вона стосувалась відразу трьох послідовних урядових кабінетів у межах Альянсу “За демократію та реформи”.

Задана постановка питання дає можливість класифікувати антикомуністичну коаліцію у вузькому, так і в широкому сенсі. У вузькому сенсі мова йде винятково про уряди, котрі були створені перерахованими прем’єр-міністрами у проміжку 1998–1999 рр. В більш широкому ж сенсі мова йде про політику витіснення партії комуністичного спрямування з урядової діяльності. У першому значенні, котрий є домінуючим в оцінюванні заданого періоду формування кабінетів у країні, альянс становив триетапну політичну практику щодо урядів (серед яких для нас цінність мають лише два кабінети, оскільки на дослідження тимчасових урядів ми уваги не звертаємо). У цілому кабінети, які виникали у даний період, позначені циклічною політичною нестабільністю, яка не дозволяла проводити когерентні реформаторські програми. У зовнішній політиці же це

¹⁴ Перший аналізований молдовський уряд В. Муравські було сформовано лише частково на коаліційних засадах в силу наступних особливостей: 1. постійність дифузних процесів у складі парламенту; 2. Сформованість парламенту за наслідками виборів ще у складі Радянського Союзу; 3. фактично непартійна конструкція парламенту (заборона Комуністичної партії та відсутність електоральної інституціоналізації нових партій, які фактично формували перші урядові кабінети).

¹⁵ Загалом мова йде про наступні урядові кабінети: І.Чубука (28 травня 1998 р. – 1 лютого 1999 р.), С.Урекяна (5–17 лютого 1999 р.) й І.Стурзи (19 лютого 1999 р. – 1 грудня 1999 р.).

¹⁶ У політичній історії Молдови під поняттям “За демократію та реформи” розуміється послідовність трьох урядових кабінетів у складі трьох антикомуністичних партій.

себе проявило на підставі того, що Молдова коливалась між СНД і зближенням із країнами Західної Європи:

Таблиця 4

Урядові кабінети в Молдові, у проміжку 1991-2001 рр.

Президент	Прем'єр	Перебування при владі	Партія прем'єра	Конструкція міністерських посад
М.Снегур (1991–1996 рр.)	В. Муравські	27.08.1991 – 01.07.1992	FPM	FPM + PCM
	А. Сангелі 1	01.07.1992 – 27.02.1994	PDAM	PDAM
	А. Сангелі 2	27.02.1994 – 24.01.1997	PDAM	PDAM
П. Лучинські (1997–2001 рр.)	І. Чубук 1	24.01.1997 – 22.05.1998	PDAM	PDAM
	І. Чубук 2	22.05.1998 – 01.02.1999	CDM	CDM + PDM + DFP
	І. Стурза	19.02.1999 – 01.12.1999	CDM	CDM + PDM + DFP
	Д. Брагіш	21.12.1999 – 25.02.2001	н/п	н/п

Альянс “За демократію та реформи” у форматі уряду І. Стурзи припинив своє існування (формально) за наслідками процедури вотуму недовіри, яка мала місце 9 листопада 1999 р.¹⁷. Тоді Партія комуністів та Християнський демократичний народний фронт проголосували за відставку уряду. Тобто, фактично, коаліційний уряд розпався внаслідок втрати внутрішньої підтримки. Головною же причиною того, чому відбулась відставка, став нерівномірний розподіл міністерських посад серед партнерів по коаліції. Проте з цього явища помітним став й більш важливий висновок, котрий полягає у тому, що в наступному десятилітті Партія комуністів успішно використовувала “некогерентну діяльність” Альянсу задля дискредитації будь-яких форматів ймовірних урядових коаліцій, котрі могли б створюватись без участі комуністів.

За наслідками провалу коаліційної політики, 21 грудня 1999 р. створено уряд на технократичній основі на чолі із Д.Брагішом. Даний кабінет існував у форматі більшості, але було зрозуміло, що так ситуація довго не розвиватиметься. Із огляду на це почався процес прийняття поправок до конституції, що у 2000–2001 рр. було основою зміщення Молдови від прем'єр-президентського напівпрезиденталізму до парламентаризму. Хоч заданий результат не є предметом нашого дослідження, слід зауважити, що трансформація політичної системи здійснювалась винятково на основі інституційної доцільності – до уваги практично не брались реальні події й/чи перспективи подальшого транзиту політичного режиму Молдови у контексті електоральних преференцій населення. А як наслідок політична система, набувши рис парламентського республіканізму, практично на ціле десятиліття віддалилась від патернів політичного плюралізму (“по замовчуванню”, як ступеня опозиційності стосовно урядової політики) – в Молдові відбулось становлення однопартійного домінування Партії комуністів.

В цьому контексті очевидно, що практика формування урядових кабінетів та трансформацій політичних систем у пострадянському контексті є концептуальною і має кілька вагомих висновків. По-перше, демократизації сприяють у більшій мірі системи, в яких парламент домінує над главою держави (це властиво практично для всіх країн Західної і Центральної Європи). По-друге, політичному плюралізму сприяє формування партійних і, зокрема, коаліційних урядів – а не однопартійних або технократичних кабінетів. По-третє, формуванню коаліційних урядів (а на цій основі відбувається забезпечення рівноцінного поділу політичних ресурсів) сприяє пропорційна виборча система. У цьому (політично-інституційному) плані Молдова значно випереджає своїх східно-європейських гомологів: вона пішла за патернами розвитку країн Центральної Європи, які сьогодні успішно інтегрувались у ЄС; інші країни регіону розвиваються (за незначними часовими винятками) у зовсім протилежному напрямі.

¹⁷ Фактично ж кабінет існував до 1 грудня 1999 р.

1. Alker H. *Journeys Through Conflict : Narratives and Lessons* / Hayward Alker, Ted Robert Gurr, Kumar Rupasinghe. – Rowman & Littlefield, 2001. – 462 p.
2. Baylis T. *Presidents versus Prime Ministers : Shaping Executive Authority in Eastern Europe* / Thomas Baylis // *World Politics*. – 1996. – Vol. 48. – P. 297–323.
3. Beissinger M. *Nationalist Mobilization and the Collapse of the Soviet State* / Mark Beissinger. – Cambridge University Press, 2002. – 503 p.
4. Brown A. *The Gorbachev Factor* / Archie Brown. – Oxford University Press, 1996. – 406 p.
5. Bunce V. *Should Transitologists Be Grounded?* / Valerie Bunce // *Slavic Review*. – 1995. – Vol. 54. – №. 1. – P. 111–127.
6. Easter G. *Preference for Presidentialism : Post-communist Regime Change in Russia and the NIS* / Gerald Easter // *World Politics*. – 1997. – Vol. 49. – No. 2. – P. 184–211.
7. Elgie R. *Semi-Presidentialism : Concepts, Consequences and Contesting Explanations* / Robert Elgie // *Political Studies Review*. – 2004. – Vol. 2. – P. 314–330.
8. Elgie R. *Variations on a theme : a fresh look at semi-presidentialism* / Robert Elgie // *Journal of Democracy*. – 2005. – Vol. 16. – No. 3. – P. 1–21.
9. Elster J. *Constitution-Making in Eastern Europe : Rebuilding the Boat in the Open Sea* / Jon Elster // *Public Administration*. – 1993. – Vol. 71. – No. 1. – P. 169–217.
10. Elster J. *Institutional Design in Post-communist Societies – Rebuilding the Ship at Sea* / Jon Elster, Claus Offe, Ulrich Preuss. – Cambridge University Press, 1998. – 350 p.
11. Elster J. *The Role of Institutional Interest in East European Constitution-Making : Explaining Legislative Dominance* / Jon Elster // *East European Constitutional Review*. – 1996. – Vol. 5. – No. 6. – P. 63–65.
12. Fawn R. *Ideology and National Identity in Post-communist Foreign Policies* / Rick Fawn. – Routledge, 2003. – 241 p.
13. Fish S. *The Dynamics of Democratic Erosion* / Steven Fish // Anderson R. *Post-communism and the theory of Democracy* / Richard Anderson, Steven Fish, Stephen Hanson, Philip Roeder. – Princeton : Princeton University Press, 2001. – P. 54–95.
14. Karl T. *From Iron Curtain to Paper Curtain : Grounding Transitologists for Students of Post-communism?* / Terry Lynn Karl, Philippe Schmitter // *Slavic Review*. – 1995. – Vol. 54. – No. 4. – P. 965–978.
15. Karl T. *The Conceptual Travels of Transitologists and Consolidologists : How Far to the East Should They Attempt to Go?* / Terry Lynn Karl, Philippe Schmitter // *Slavic Review*. – 1994. – Vol. 53. – No. 1. – P. 173–185.
16. Kaufman S. *Spiraling to Ethnic War : Elites, Masses, and Moscow in Moldova's Civil War* / Stuart Kaufman // *International Security*. – 1996. – Vol. 21. – No. 2. – P. 108–138.
17. King C. *The Benefits of Ethnic War : Understanding Eurasia's Unrecognized States* / Charles King // *World Politics*. – 2001. – Vol. 53. – P. 524–552.
18. King C. *The Moldovans : Romania, Russia, and the Politics of Culture* / Charles King. – Stanford : Hoover Institution Press, 2000. – 303 p.
19. Kolsto P. *Political Construction Sites : Nation-building in Russia and the Post-Soviet States* / Pal Kolsto. – Westview Press, 2000. – 308 p.
20. Kounov A. *Reexamining Presidential Power in the Post-Soviet States* / Andrei Kounov, Eugene Mazo // *Working Paper*, Stanford University, February 2004.
21. Kulik A. *Political Parties in Post-Soviet Space : Russia, Belarus, Ukraine, Moldova and the Baltics* / Anatoly Kulik, Susanna Pshizova. – Greenwood Publishing Group, 2005. – 271 p.
22. Lijphart A. *Parliamentary Versus Presidential Government* / Arend Lijphart. – Oxford : Oxford University Press, 1992. – 257 p.
23. Linz J. *Presidential or Parliamentary Democracy : Does It Make a Difference?* / Juan Linz // Linz J. *The Failure of Presidential Democracy : Comparative Perspectives* / Juan Linz, Arturo Valenzuela. – Baltimore : Johns Hopkins University Press, 1994. – P. 3–87.
24. Marandici I. *The Factors Leading to the Electoral Success, Consolidation and Decline of the Moldovan Communists' Party During the Transition Period* / Ion Marandici // *Paper prepared for presentation at the 68th Annual Midwest Political Science Association National Conference*. – April 22–25, 2010. – Chicago, Illinois.
25. March J. *The New Institutionalism : Organizational Factors in Political Life* / James March, John Olsen // *American Political Science Review*. – 1984. – Vol. 78. – P. 734–749.
26. Mazo E. *Duverger's Dilemma : Debating the Uniqueness of Semi-Presidential Constitutions in Eastern Europe* / Eugene Mazo // *Paper presented at Social Science Research Council (SSRC), Dissertation Development Workshop on Governance in Eurasia, University of Texas, Austin, March 4–7, 2004*.
27. Mazo E. *Post-Communist Paradox : How the Rise of Parliamentarism Coincided with the Demise of Pluralism in Moldova* / Eugene Mazo // *Center on Democracy, Development, and the Rule of Law*. – 2004. – № 17. – 43 p.

28. McFaul M. Russia's Unfinished Revolution / Michael McFaul. – Ithaca : Cornell University Press, 2001. – 383 p.
29. Melvin N. Russians Beyond Russia : The Politics of National Identity / Neil Melvin. – Continuum International Publishing Group, 1995. – 170 p.
30. Quinlan P. Moldova under Lucinschi / Paul Quinlan // Democratization. – 2002. – Vol. 10. – No. 1. – P. 83–102.
31. Roper S. Are All Semi-Presidential Regimes the Same? A Comparison of Premier-Presidential Systems / Stephen Roper // Comparative Politics. – 2002. – Vol. 34. – No. 3. – P. 253–272.
32. Shugart M. Presidents and Assemblies : Constitutional Design and Electoral Dynamics / Matthew Soberg Shugart, John Carey. – Cambridge : Cambridge University Press, 1992. – 316 p.
33. Shugart M. Semi-presidential systems : Dual executive and mixed authority patterns / Matthew Soberg Shugart // French Politics. – 2005. – Vol. 3. – No. 3. – P. 323–351.
34. Siaroff A. Comparative European Party Systems : an analysis of parliamentary elections since 1945 / Alan Siaroff. – Taylor & Francis, 2000. – 484 p.
35. Skach C. Borrowing Constitutional Designs : Constitutional Law in Weimar Germany and the French Fifth Republic / Cindy Skach. – New Jersey : Princeton University Press, 2005. – 151 p.
36. Stepan A. Constitutional frameworks and democratic consolidation. Parliamentarism versus presidentialism / Alfred Stepan, Cindy Skach // World Politics. – 1993. – No. 46. – P. 1–22.
37. Szajkowski B. Political Parties of the World : 6 edition / Bogdan Szajkowski. – John Harper, 2005. – 710 p.
38. Way L. Pluralism by Default in Moldova / Lucan Way // Journal of Democracy. – 2002. – Vol. 13. – No. 4. – P. 127–141.

Предложено политологический анализ становления политической системы Молдовы в промежутке 1991–2001 гг. Определено место правительств в контексте полупрезидентализма в Молдове. Также проанализированы конструкции партийных (однопартийных и коалиционных) и непартийных (технократических) правительств, определено их отличия в условиях премьер-президентского полупрезидентализма. Рассмотрены существенные причины трансформации политической системы в направлении парламентаризма.

Ключевые слова: парламентаризм, правительство, премьер-президентализм, президент, полупрезидентализм, фаза парламентаризма, Молдова.

The article is dedicated to analyzing the process of Moldovan political system formation in 1991–2001. The author defined the place of cabinets in the context of semi-presidentialism in Moldova, analyzed constructions of party (one-party and coalition) and nonparty (technocratic) cabinets, described the difference between them in context of premier-presidential semi-presidentialism, and examined causes of Moldovan political system transformation in direction of parliamentarism.

Keywords: parliamentarism, cabinet, premier-presidentialism, president, semi-presidentialism, phase of parliamentarism, Moldova.

УДК 327.33

ББК 66.4

Микола Геник

“QUO VADIS?”: УКРАЇНСЬКО-ПОЛЬСЬКЕ ПРИМИРЕННЯ У ПОСТ-БІПОЛЯРНИЙ ПЕРІОД

Українсько-польське примирення є прикладом позитивного розв'язання міжнародного конфлікту в Центрально-Східній Європі. В пост-біполярний період спостерігається зближення на рівні вищих органів влади та проголошення декларацій про примирення. Перехід до етапу суспільного примирення передбачає виховання для миру та державну підтримку співпраці у різних галузях.

Ключові слова: українсько-польське примирення, Центрально-Східна Європа, Польща.

Отримання незалежності України і Польщі відбулося за умов вигідної кон'юнктури для двостороннього зближення і примирення. Довголітні українсько-польські дискусії привели до узгодження більшості проблем двосторонніх відносин. Польська політична еліта розглядала українську державу не як фактор загрози, а як елемент гарантування польської безпеки. Проблема кордонів втратила гостроту і тільки маріузунами їхнього перегляду. Лібералізація політики

© Геник М., 2013